

Veress Ferenc

Löwenburg János Jakab gróf, Thököly Éva grófnő és a lanzendorfi zarándoktemplom. Néhány további adat a soproni Szentháromság-émlék mecénásainak tevékenységéhez

A soproni Fő téren álló Szentháromság-émlék (1695–1701) építésének körülményeit, megbízóinak szerepét korábbi tanulmányomban világitottam meg.¹ Mostani írásomban – az előző tanulmányom kiegészítéseképpen és ahhoz kapcsolódva – a megrendelőikkel és az emlék stílusával kapcsolatos két fontos párhuzamra szeretném felhívni a figyelmet.

A soproni Szentháromság-émlék terveit, mint tudjuk, Kollonich Lipót győri püspök hozta magával Bécsből.² Az udvarhoz közel álló személyiségként Kollonich nyilvánvalóan jól ismerte a bécsi *pestis-émlék* építésének fejleményeit, lehetséges, hogy az általa hozott terv is a *Pestsäulén* közreműködő számos tervező egyikétől származik. Azonban a terv a helyi körülmények-mesterek miatt megvalósulásáig jelentős változásokon eshetett át. Kollonich maga tevékeny építető volt, pozsonyi kamarai elnök, bécsújhelyi, majd győri püspök minőségében több *Mária-oszlop*ot állíttatott, emellett közreműködött a budai *Szentháromság-émlék* alapításában is.

Kollonich ellenreformációs tevékenysége Sopronban nem lehetett volna annyira hatékony, ha a helyi érdekeltségekkel bíró arisztokrácia nem támogatja. Az evangélikusból katolikus hitre tért Esterházy Ferencné Thököly Katalin (1655–1701) az 1690-es években tulajdonosa volt az Új utca 11. számú háznak (a későbbi Mesko-palotának), egész életében az Esterházyakhoz kötődött, s az általuk patronált templomok díszítéséhez járult hozzá. Esterházy Ferencsel együtt alapították a *pápai* ferences kolostort (1673), továbbá adományoztak oltár-antependiumot a *máriacelli* zarándoktemplomnak (1679). Második férjével, tolleti Jörger Károly Józseffel együtt segítették a jezsuiták által gondozott soproni *Szent György-templom* bútorzatának elkészülését (1694).³

Thököly Katalin harmadik férje, a sziléziai Löwenburg János Jakab gróf (1670–1732) ahhoz az új-arisztokráciához tartozott, amely I. Lipótnak köszönhette felemelkedését és számos birtokadományban részesült (Végles, Sztrecsény és Szádvár vára). Kassai

¹ Veress Ferenc: A soproni Szentháromság-émlék és mecénásai: Thököly Katalin és Kollonich Lipót. In: Soproni Szemle 72. (2018) 3. sz. 252–278.

² Az alábbiakban csak azokhoz az adatokhoz fűzök lábjegyzetet, amelyek előző tanulmányomban nem szerepeltek. Kutatásaimat az NKFIH PD_18, no. 128219 számú pályázata tette lehetővé.

³ Veress Ferenc i. m. 254–256.

kamarai elnökként alapította a *rózsahegy*i piarista kolostort (1729), egyetlen lányának halála után pedig vagyona a *bécsi* piaristákra szállt (1748).⁴

Löwenburg gróf tiszteletben tartotta Thököly Katalin ragaszkodását az Esterházy családhoz. A sógora, Esterházy Pál nádor alapította *boldogasszonyi* (Frauenkirchen) ferences templomban ő finanszírozta a Szent Jakab-kápolna díszítését, itt feleségének emléktáblát is állított. Az epitáfium felirata szerint miután Katalin Lajtakátán (Gattendorf), valószínűleg az Eszterházy Dániel által épített kastélyban⁵ elhunyt, testét előbb Boldogasszonyba vitték, majd a kismartoni Esterházy-kriptában temették el. Löwenburg gróf ugyanekkor a bécsi *Mariahilf*-templomban, a Szent Kereszt-kápolnában is állított emléktáblát magának és feleségének (1701). A magyarázat erre az, hogy a Mariahilf-templom egykori *főoltárát* is Esterházy Pál készítette, így Löwenburg gróf ismét egy, a nádor által patronált templomban helyezhette el saját és felesége címerét.⁶

A felsoroltakon kívül azonban van még egy kiemelt helyszíne Löwenburg gróf mecénási tevékenységének, ez pedig a *lanzendorfi* ferences zárandoktemplom belső kialakítása (1 kép). Lanzendorfnak mint búcsújáróhelynek a kezdetei a középkorra nyúlnak vissza: 1418-ból van az első adatunk arra, hogy a helyet zárandokok keresték fel. Az 1529. évi török betörés idején a környéket feldúlták, csupán egy kis kápolna menekült meg, ahol a bécsi Stephansdom lelkészei mutattak be misét. 1683-ban, Bécs ostroma idején a török ismét kifosztotta a kápolnát, a kegyszobrot Savoyai Jenő költségén Fiechtl gumpoldskircheni szobrász restaurálta. A török visszavonulását követően a ferencesek gondoskodtak a kápolnáról, s mivel a pestis idején számos csodás gyógyulás történt, I. Lipót 1696-ban elhatározta, hogy megnagyobbíttatja a templomot és kolostort épít a Bécsből érkező ferencesek számára. Az uralkodó figyelmét magyarázza a laxenburgi vadászkastély közelsége is, emiatt gyakran látogatta Lipót az építkezést és vett részt a szentmisén. A templom alapkövét 1699 október 8-án tették le, 1727–1731 között pedig lapos kupolával fedett kórossal nagyobbitották meg.⁷

Az építkezés során a régi, gótikus formákat mutató kegykápolnát, Máriacellhez hasonlóan, beépítették a nagyobb bazilika terébe. Ahogyan az Máriacellben történt, az egyes kápolnák díszítésének költségét Lanzendorfban is az uralkodóhoz közel álló főúri családok vállalták magukra.⁸ Löwenburg János Jakab gróf maga a *kegykápolna hom-*

⁴ Rákossy Anna – Koltai András: Löwenburg – Windischgrätz emlékek helye. In: Koltai András (szerk.) Hitre, tudásra. A piaristák és a magyar művelődés. Kiállítási katalógus, Budapesti Történeti Múzeum, 2017, I, 415–417.

⁵ A gátai (Gattendorf) Neues Schloß történetéről ld. Koppány Tibor: Kastélyok a végvárak mögött. Későreneszánsz és kora-barokk kastélyépítészet a 16–17. századi Dunántúlon. Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 165–166.

⁶ Veress Ferenc i. m. 256 – 258. és az ott hivatkozott irodalom.

⁷ Alexander Weiger: Pfarr- und Wallfahrtskirche Maria Lanzendorf. [Christliche Kunststätten Österreichs 281] Verlag St. Peter, Salzburg, 1996.

⁸ Galavics Géza: Magyar főurak és a mariazei bazilika magyar kápolnái. In: Farbaky Péter – Serfőző Szabolcs (szerk.) Mariazell és Magyarország. Egy zárandokhely emlékezete. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2004. 93–113.

1. kép. A lanzendorfi ferences templom belső tere. Fotó: Veress Ferenc

lokfalának vörösmárvány architektúráját alakította ki. Oszlopszéken álló, jón fejezetű féloszlopok párkányzatot hordoznak, fölöttük Szent Péter és Pál apostol szobraival. A kápolna homlokívének záródásában a Löwenburg-címer, a bal oszlopszéken Czobor Mária Regina (a gróf első felesége), a jobb oldalin Thököly Katalin (a második feleség) címerei láthatók, hosszú latin feliratok kíséretében, amelyek a soproni Szentháromság-emlék, illetve a boldogasszonyi epitáfium formuláit (a gróf által viselt címek felsorolása és az ettársak neve) ismétlik⁹ (2 kép).

A lanzendorfi templom belső terének különlegessége Thököly Évának (1659–1716), Esterházy Pál nádor második feleségének díszes epitáfiuma (1716). A grófnő költségén épültek a templom mellékoltárai: a bejárathoz közelebb eső két mellékoltárt Matthias Steinl, a bécsi udvar elefántcsontszobrása készítette 1703-ban (a cartouche-ok kronogrammjai által kiadott évszám). A jobbra eső oltár *Krisztus rokonságának* (Heilige Sippe) van szentelve. Az oltár középmezejében magasdombormű-szerűen kidolgozott csoport: a felhők közül letekintő gyermek Jézus és a feléje elragadtatással forduló szü-

⁹ A feliratokat lásd a Függelékben. Lehetséges, hogy a lanzendorfi elrendezésnek megfelelően, a soproni Szentháromság-emléken szereplő, Szent Regina szűz alakja Czobor Mária Reginára, míg Alexandriai Szent Katalin Thököly Katalinra utal. Szent Regina alakjának meghatározása Csatkai Endrétől származik. Ld. Sopron és környéke műemlékei. Szerk. Dercsényi Dezső. Írták: Csatkai Endre et. al. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 1956. 200.

2. kép. Czóbor Mária Regina címere. A lanzendorfi kegykáporna homlokfaláról. Fotó: Veress Ferenc

lők (Szűz Mária, Szent József) és rokonok (Erzsébet és Zakariás) láthatók. A jelenetet az oszlopok között álló Szent Anna és Joachim alakja keretezi. A *Szent Kereszt*-oltáron a művész különös drámaisággal formálta meg a Kálvária jelenetét: Krisztus magárahagyatottságát, a vele párbeszédet folytató jó latort (Dizmászt) és a halál minden borzalmát testén viselő gonosz latort. A jelenetet itt a Fájdalmas Szűz és Evangélista Szent János fogja közre¹⁰ (3 kép).

Ennek a mecénási tevékenységnek,¹¹ de a náddal megromlott házasságának is szerepe lehetett abban, hogy Thököly Éva már végrendeletében Lanzendorfort választotta nyugvóhelyül, s nem a kismartoni Esterházy-kriptát, ahol a nádor első felesége, Esterházy Orsolya mumifikálódott holtteste feküdt üvegkoporsóban.¹² Nem lehet célja a jelen írásomnak, hogy részletesen megemlékezzek Thököly Éva és férje, Esterházy Pál közti

¹⁰ Leonore Pühringer-Zwanowetz: Matthias Steinl. Verlag Herold, Wien-München, 1966, 81–83, 224. A szerző nem csupán a két oltárépitmény, hanem a templom tervezésében is Steinl szerepét hangsúlyozza.

¹¹ Thököly Éva mecénatúrájával dr. Margit Kopp (Sammlung Privatstiftung Esterházy) foglalkozott, tanulmánya a témáról megjelenés alatt van. Szíves közlése szerint azonosított egy dokumentumot a bécsi ferences levéltárban, amely említi a Thököly Éva által a ferenceseknek adományozott 6000 guldent.

¹² Nagy Béni: Herczeg Esterházy Pál nádor, a ferencesek jótévedője. Az Érseki Liceum Könyvnyomdája, Eger, 1903. (Különnyomat az Egri Kath. Főgymnasium. 1902–1903. Értesítőjéből) 46–47. Thököly Éva végrendeletének kivonata német nyelven: MNL OL, P 108. 6. csomó, Fasc. G. 139.

3. kép. Matthias Steinl: Szent Kereszt oltár. Lanzendorf. Fotó: Veress Ferenc

viszony megromlásáról, annak okairól és a házaspár életéről. Annyit a levelezésük áttekintése alapján mégis meg kell említenem, hogy a kapcsolatuk 1698-ban már feszült lehetett, mert Thököly Éva februárban Köpcsényből írott levelében arra panaszkodott, hogy férje elhanyagolja.¹³ 1700 szeptemberében váltott leveleikből egy konfliktusra derül fény, amiről az udvar is tudott, és aminek a következménye az lett, hogy a nádor ettől kezdve külön élt a feleségétől.

Thököly Éva az életében bekövetkezett változást nehezen fogadta el és sokáig férje bocsánatáért könyörgött, de az nem volt hajlandó vele újra együtt élni. Így a feleség elintézte Bécsből, aztán Sankt Pöltenből, Lanzendorfából, végül Bécs mellől, Tribuswinkelből címezte a leveleit. Egy idő után a levelek hangvételében enyhülés állt be, a vádaskodás elmaradt, helyét elfoglalta a csendes beletörődés és az egymás iránti udvariasság. Inkább anyagi természetű kérdésekről váltottak levelet, néha fiúk, József Antal (1688–1721) ne-

¹³ MNL OL, P 125. Esterházy Pál nádor iratai. I. levelezés. Esterházy Pál nádor és második felesége, Thököly Éva levelezése. no. 509–684.

vét is említik, aki Sopronban szándékoztak iskolába járatni és akivel anyja később csupán ritkán találkozhatott.¹⁴ 1707 május 29-én Thököly Éva Tribuswinkelből kelt levelében megköszönte a hintót, amit férje küldött neki, és kérte, hogy soproni házában (ez az Új utca 11. számú házzal lehet azonos, ld. fent) maradt bútorait is küldesse utána.¹⁵

Thököly Éva lanzendorfi epitáfiumának (4. kép) felirata utal az állítató címeire, és Löwenburg gróftól nevezi meg, mint végakarátának egyik teljesítőjét.¹⁶ A keretdísz allegorikus: lent koponyákra támaszkodó szarkofág, mellette jobbról és balról egy-egy gyászoló nőalak, síró puttók, felettük harsonákat fújó gyermekangyalok (talán az Utolsó ítélet harsonázó angyalai?), az oromzatban, a birodalmi hercegi koronával és az Aranygyapjas Rend láncával egyesített Esterházy-Thököly címert egy kezét mellére helyező nőalak (Fides-Hit?) és a homokórát tartó szárnyas időisten, Kronosz alakja övezi. A zsúfolt díszítést bizarrá teszik a hermapillérek fejezetének denevérszárnyú koponyái és a törzsükön látható keresztbe tett csontok, melyek a bécsi Kapuzinergruft *memento mori* hangulatát idézik. Mindezek a motívumok egyébként a síremlékszoberaszt széles körben elterjedt jelképei.¹⁷

A Thököly-címer feltűnik ezenkívül a kolostor előudvarát díszítő *Nepomuki Szent János*-szobor talapzatán is. Ez, ugyanúgy, mint a soproni Szentháromság- emléken látható társa, a szentnek még a boldoggá avatása (1721) előtt készült, korai ábrázolása. A lanzendorfi alak felhőkön térdel, melyek közül angyalok bukkanak elő, egyikük a szent breviáriumát tartja. Az álló tartású soproni *Nepomuki-alak* hermelines gallért, alatta karinget, fején birétumot visel, jobbjaival a Crucifixust öleli magához.¹⁸

¹⁴ Thököly Éva 1698 november 1-én írott levelében említi, hogy Józsefke Sopronba jár majd iskolába (P 125 no. 632). 1705 (?) július 28-án azt írja Thököly Éva, hogy fia maradjon inkább otthon, ne látogassa meg Lanzendorfból, nehogy megbetegedjék. (P 125, no. 656).

¹⁵ P 125, no. 671.

¹⁶ A Thököly Éva hagyatékával kapcsolatos levéltári anyagban fennmaradt Löwenburg grófnak több, vonatkozó levele is: MNL OL, P 108, 6. cs. Fasc. G. No. 140. Több dokumentum arról tanúskodik, hogy Löwenburg gróf közvetített Thököly Éva fia, Esterházy József Antal gróf (1688–1721) és a lanzendorfi ferencesek között folyt hagyatéki vitában. Bruno Prenner provinciális 1718 március 10-i levelében Löwenburg gróftól kérte közvetítésre az Esterházy Józseffel folyó vitájukban: P 108, 6. cs. fasc. G, no. 161. Végül az 1718 március 17-én felvett jegyzőkönyv szerint a vita megegyezéssel zárult: P 108, 6. cs. fasc. G. no. 162.

¹⁷ Ehhez a szimbolikához ld. *Jan Białostocki*: Művészet és Vanitas. Ford. Tóth Sándor. In: *Idem*: Régi és új a művészetben. Szerk. Marosi Ernő. Corvina, Budapest, 1982. 206–231, itt: 214–215. Különösen figyelemre méltók a síró gyermekekhez fűződő képzetek, melyek gyökere az antikvitásban (Eros-Thanatos, ill. Ámor, mint halálisten) keresendő. A kereszténység a témát az alvó, kisgyermek Jézussal is összekapcsolta. A szappanbuborékokat fújó puttó szintén az elmúlás jelképe, mint ilyen tűnik fel Goltzius metszetén (1594) is a *Quis evadet* (Ki kerülheti el?) mottó kíséretében. Ld. ugyanitt. Az elmúlást jelképező, szappanbuborékokat fújó puttó hamar közhellyé vált: a szárnyas Kronosszal együtt megjelenik például *Tóth István fali síremlékén*, a mihályi Szentháromság-templomban (1753, kapuvári járás). Ld. *Csatkai Endre* i. m. 556–557.

¹⁸ További példák erre a típusra: *Mihályi*, a kastély mellett (a Niczky-család címerével és az 1739. évszámmal). Igényes munka a *soproni plébániához* udvarán álló, 18. sz. eleji *Nepomuki-szobor* is (a Szentlélek-templomból, vö. *Csatkai Endre* i. m. 377.). Dávid Ferenc a legjobb 18. századi szobornak tartotta Sopronban (szíves írásbeli közlése, 2018. október 29). Igen szép a szent mellére helyezett kezeinek kidolgozása. A talapzaton lévő címer még megfészeltre vár.

4. kép. Thököly Éva epitáfiuma. Lanzendorf. Fotó: Veress Ferenc

A lanzendorfi kolostor bejáratát a ferences obszervancia két kimagasló alakja, az osztrák ferences rendtartomány védnöke fogja közre (5. kép). A bal oldalon *sienai Szent Bernardin* (1380–1444), jobbában Jézus kezdőbetűinek monstancia-formájú, sugárkoszorúba foglalt jelképével, lábánál a visszaütött püspöksüveggel. A jobb oldalon a török elleni keresztes hadjárat lelki vezéralakja, *Kapisztrán Szent János* (Giovanni da Capestrano, 1386–1456), jobbában kereszt és lobogó, a baljában kopja, miközben lábánál a leigázott török katona büszkje van kifaragva.¹⁹

¹⁹ A prédikáló, török ellen lelkesítő Kapisztrán Szent János alakja beleivódott a Baltikumtól az Adriáig terjedő térség lakónak, köztük a bécsieknek, a bécsűjhelyieknek, soproniaknak a kollektív emlékezetébe.

5. kép. Kapisztrán Szent János alakja. Lanzendorf, a kolostor bejárata mellett. Fotó: Veress Ferenc

A lanzendorfi szobrok kidolgozása sok részletben (zömök alak, kerekded fejforma, leegyszerűsített redővetésű öltözék) emlékeztet a soproni Szentháromság-émlék *padovai Szent Antal* figurájára. A szegények patrónusának és a jószágok védelmezőjének a jelenléte nem lehet véletlen a soproni emléken. Utalhat arra, hogy a Fő téren álló Nagyboldogasszony templomot alapítása óta a ferences rend gondozta, amely még az evangélikus többségű városban is megmaradt a katolicizmus zárványszerű szigetének. Ugyanakkor Szent Antal tiszteletére a 16–17. században társulatok alakultak (Congregatio Thaumaturgi S.

Bécsújhelyen 1451 május 30. – június 7. között prédikált, betegeket gyógyított, köztük láncsérieket, kismartoniakat is. *Gertrud Gerhartl*: Wiener Neustadt. Geschichte, Kunst, Kultur, Wirtschaft. Wilhelm Braumüller, Wien, 1978. 123–124. A hagyomány szerint talán ekkor Sopronba is ellátogatott, ahol a Nagyboldogasszony-templom szószékéről beszélt a hívekhez. Követőinek egyike, Soproni Péter ferences 1460 áprilisa és 1461 februárja között jegyezte le a sírjánál, Újlakon (Valkó megye) történt csodákat. *Házi Jenő*: Sopron középkori egyháztörténete. Székely és Társa Nyomdája, Sopron, 1939. 182–183.; *Stanko Andrić*: Kapisztrán Szent János csodái. Ford. Di Sandri Gabriella – Falvay Dávid. Szerk. Sággy Marianne. METEM – Historia Ecclesiastica Hungarica, Budapest, 2009. 15, 93–96.

Antonii), kultusza a 18. században Szent Józsefével (a család és a jó halál védőszentjével) is összefonódott.²⁰ Szent Antal alakja Lanzendorfban egyébként a templom mellett álló *Kálvária*-építmény támpilléreán látható, s karjában ugyanúgy a gyermek Jézust tartja a pályában, mint a soproni *Szenháromság*-emléken álló társa.

A ferencendi történetírás (*Zwey Tractätlein von Berg Calvari bey Eysenstatt*. Wien, 1716) már régen számon tartja, hogy a Lanzendorfból bőkezűen támogató Esterházy Pálnak megtetszett a templom mellett álló különleges *Kálvária* (6. kép), s ezért a szimbólumokban gazdag építmény mesterét, Felix Niering testvért hívta Kismartonba, az itteni *Kálvária* kialakítására (1701).²¹ A kismartoni *Kálvária* 1716. évi, Johann Ulrich Bibberger készítette *rézmetszetes ábrázolásának* (egykor a kismartoni Wolf-gyűjteményben) felirata szintén említi az építész nevét: „*Pater Felix Niring Ord. S. Francisci Architectus inv[enit] et fecit.*”²²

A formájával hegyre emlékeztető építmény a Golgotára utal, barlangszerű fülkéiben pedig felidézi Krisztus szenvedésének állomásait: elítélését, kereszttvitelét, sírbatételét, feltámadását. Mindezt élénk színűre festett, kőből faragott figuracsoportokkal, realisztikusan adja elő. Az egyes stációkat összekötő, angyalokkal kísért lépcsősor a lateráni palota mellett álló *scala santa* barokk megfelelője. A kismartoni *Kálvária-templom* gazdagabb, pompázatosabb formában épült meg, mint a szerényebb lanzendorfi, a *Zwey Tractätlein* szerint 18 kápolnája volt, 32 stációval. A Kálváriához csatlakozó *templom* alapkövét 1715. október 25-én tették le, 1745-ben a kegykápolnának előteret építettek, emiatt a 29–33 stációt le kellett bontani, a faragott alakokat is ekkor restaurálták. A templomot 1798–1803 között megnagyobbították Pietro Travaglia tervei nyomán.²³

A kismartoni *Kálvária* egyes szoborcsoportjain a helyi szobrásziskola jelesebb alkotói, például a hercegi szolgálatban álló kőfaragók, Michael Felser (1702–1709) és Peter Adam Rietl (1710 – ca. 1720), valamint a Sopronban letelepedett stukkátor, Pietro Antonio Conti és a boldogasszonyi ferences templomot kifestő Luca Antonio Colomba (1705) dolgoztak.²⁴

Michael Felser 1658 körül született Zwettl környékén, 1690-ben hívta Esterházy Pál Kismartonba mint hercegi szobrászt (Hofbildhauer). Kismartonban több gyermeke is született, 1710. február 11-én kelt végrendeletét Bécsben hitelesítették. Legismertebb alkotása *Pál herceg lovas szobra* a fraknói várudvaron, amely főként műfaja miatt jelentős (1691). Ő készítette a fraknói vár előtt álló *Mária-oszlopot* (1687), és a boldogasszonyi ferences templom több *homlokzati szobrát* (1703–1704). A kezdetektől folyamatosan

²⁰ *Bálint Sándor*: Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom. Szent István Társulat, Budapest, 1983. 50–51.

²¹ *Nagy Béni* i. m. 31–32.; *Adolf Mohl – Karl Varits*: Geschichte des Calvarienberges und Wallfahrtsortes Maria-Eisenstadt. Győr, 1912.

²² *André Csatkay – Dagobert Frey*: Die Denkmäler des politischen Bezirkes Eisenstadt und der Freien Städte Eisenstadt und Rust [Österreichische Kunsttopographie XXIV.]. Benno Filser Verlag, Wien, 1932. 98.

²³ *André Csatkay – Dagobert Frey* i. m. 100.

²⁴ *Harald Prickler*: Eisenstädter bildende Künstler und Handwerker der Barockzeit. Biographische Daten und Werke. [Burgenländische Forschungen. Band 105.]. Burgenländischen Landesarchiv, Eisenstadt, 2013.

6. kép. Kálvária-építmény. Lanzendorf, a ferences templom mellett. Fotó: Veress Ferenc

dolgozott a kismartoni *Kálvária* szoborcsoportjain, amely munkáiért tekintélyes összegeket vett fel (1702-ben 3277 forintot, 1707-ben pedig 1817 forintot). Az ő műve volt az a Nagyhöflányban (Großhöflein) felállított *Mária-kegyszobor* is, amelyet a körülötte történt csodák miatt 1711-ben a kismartoni Kálvária-templomba hoztak át.²⁵

Felser veje és műhelyének örököse, Peter Adam Rietl annál a Philipp Ungleichnél tanult, akit mint a budai *Szentháromság*-emlék mesterét ismerünk. 1705-ben már Felser segítségére rendeli őt Pál herceg a kismartoni *Kálvária* szoborcsoportjainál. Számlái, részletes költségkimutatásai a kismartoni munkákkal kapcsolatosan fennmaradtak, de nem szabad megfeledkeznünk egyéb megbízásairól sem (fraknóváraljai, lánzséri, kapuvári, somfalvi oltárok), amelyek mutatják, hogy kőből-fából egyaránt faragott szobrokat. 1713-ban, Esterházy Pál herceg halálakor *castrum dolorist* (ravatalépítményt) készített; tevékenységét Esterházy Mihály szolgálatában folytatta. 1717–1718 között ismét sokat dolgozott a kismartoni Kálvária szobrain.²⁶

A Sopronban letelepedett, luganói illetőségű Pietro Antonio Conti stukkátor 1700-ban díszítette a kismartoni ferences templom alatti *Esterházy-kriptát*, 1695–1702-ben a *boldogasszonyi* ferences templom mennyezeti *stukkóit* készítette. A kismartoni *Kálvária*

²⁵ Harald Prickler i. m. 14–21.

²⁶ Harald Prickler i. m. 65–74.

számára 1705-től készített stukkókat a felső-kápolnába. 1708-ban a fraknoi vár *audienciás-termet* dekorálta, szintén Esterházy Pál volt az, aki megbízta a soproni jezsuita *konvik-tusház* stukkóinak elkészítésével (1709).²⁷

Végül Conti földijéről, a Tessin-kantonbeli Arognóból jött Luca Antonio Colom-ba (1674–1737) festőről tudjuk, hogy 1687-ben segédkezett mesterének Carlo Antonio Bussinak a *passaui dóm* freskóin, 1697–1702 között festette a *boldogasszonyi* ferenc-es templom mennyezetét, 1705-től dolgozott a kismartoni Kálvária-hegy kápolnáin, emellett Lánzséron és Bécsben is teljesített megbízásokat Esterházy Pál részére. 1707-től Kremsben találjuk, majd a svábföldi Ludwigsburgban hunyt el, mint udvari festő.²⁸

A mesterekről összegyűjtött adatok kelően igazolják, hogy egy, Sopronhoz közel tevékenykedő, jelentős művészcsoporthoz van szó, amelynek tagjai a nádor megbízásából dolgoztak. Hasonló jellegű alkotás kétségtelenül a soproni *Szentháromság*-emlék is, amelynek állítatói az Esterházy-családdal rokonságban álló arisztokraták (Thököly Katalin grófnő és Löwenburg János Jakab gróf) voltak. Korábbi írásomban rámutattam, hogy a soproni *Szentháromság*-emlék térdelő donátorpárja közeli rokona a kismartoni Esterházy-kriptából származó hársfaszobroknak (Szépművészeti Múzeum/Magyar Nemzeti Galéria), amelyek az Esterházy Pált és Ferencet ábrázolják feleségeik, Esterházy Orsolya és Thököly Katalin társaságában. A hársfaszobrok mestere nem ismert ugyan, de elképzelhető, hogy Kismartonban működött és nem Pozsonyban, mint ahogyan korábban feltételezték.²⁹

Ez az összefüggés, a megrendelők azonossága, továbbá az időbeli egybeesés is támogatja a kismartoni *Kálvária-templom* szoborcsoportjai és a soproni *Szentháromság*-emlék összevetését.³⁰ Különösen *Krisztus elítélésének* jelenete (Krisztus a zsidó főpapi tanács előtt) jelenetén látható, változatos kosztümöket viselő figurákat [7-8 kép] hasonlíthatjuk össze a soproni *Szentháromság*-emlék és a kismartoni kriptá térdelő donátor-alakjaival. Megfigyelhető például, mennyire rokona egymásnak a kismartoni *megkötözött Krisztus* álló és *Esterházy Orsolya* térdelő alakja (Magyar Nemzeti Galéria). Krisztus alakját finom, szinte nőies vonásokkal jellemezte a mester. A nyulánk alak enyhe kontraposztban áll, testének vonalát a tunika redőzete kiemeli. Ruháját derekán kötél fogja össze, kezei összekötve. Büszkje mezítelen, fejét balra (a nézőnek jobbra) hajtja. A lágyan omló hajfürtök és a félig nyitott száj kifejezetten emlékeztet Esterházy Orsolya vonásaira, akinek még a ruhája redővetése is a Krisztusét idézi.

²⁷ Harald Prickler i. m. 129–130.; A Contival kapcsolatos korábbi adatokat *Csatkai Endre* gyűjtötte össze: Conti Péter Antal soproni stukkószobrász. In: Lyka Károly emlékkönyv. Budapest, 1941. 188–191.; Fia, Conti Antal Lipót Pesten telepedett le és sokfelé dolgozott, ld. *Jernyei Kiss János*: Néhány adalék Conti Lipót Antal tevékenységének megítéléséhez. In: *Ars Hungarica* 25. (1997) 269–288.

²⁸ Harald Prickler i. m. 168–169.

²⁹ Veress Ferenc i. m. 260–262.

³⁰ A 17. század-végi Sopronból csupán az evangélikus síremlékek motívumkincse szolgálhatna szerény párhuzamként a *Szentháromság*-emlékhez, de a síroknak inkább csak ornamentális és heraldikai dísz van, nagyméretű figurák nem jelennek meg rajtuk.

7. kép. Felser–Rietl: Trónon ülő alak. A kismartoni Kálvária stációjának részlete. Fotó: Veress Ferenc

8. kép. Felser–Rietl: Jézus elítélése. Kismarton, Kálvária. Fotó: Veress Ferenc.

Karakterisztikusak a kismartoni *Krisztus elítélése*-jelenet alakjainak és a kismartoni kriptából a Magyar Nemzeti Galériába került szobroknak a viseletén visszatérő geometrikus díszítőelemek, amelyek drágaköveket imitálnak. Lásd például *Esterházy Orsolya* ruháját a nyak kivágásánál és a derékon, valamint a *Krisztus elítélése*-jelenet középpontjában álló *Kaifás főpap* mellén viselt négyzetes formát. Diebold Károly fotójából következtetve az Esterházy Orsolyához hasonló viselete volt egykor a soproni Szentháromság-émlék *Thököly Katalin* alakjának is, de az időjárás mára a finom felületi díszítést eltüntette.³¹

Végül a kismartoni jeleneten a magas *trónuson ülő férfialak* gesztusai *Löwenburg János Jakab*ét idézik a soproni Szentháromság-émlékről. Bár *Löwenburg* gróf tartása hódolatot fejezi ki, a trónoló alaké pedig kételkedést, bizonytalanságot, mégis, mindkét esetben szembe tünő a kezek kifejező gesztusa, a viselet részletes kidolgozása. *Löwenburg* alakja ezenkívül még a *Ptolomeus* nevű farizeuséval is összevethető, akinek kosztümjét körgallér teszi jellegzetessé. A farizeus és szaduceus párt alakjait *Felser* és *Rietl* élénk megfigyelőkészséggel, realiztikusan ábrázolta, a szobrok színezése az életszerűséget csak tovább fokozza. A mintázás színvonala, az átütő jellemzőerő miatt a kismartoni szobrok méltó párhuzamai a soproni alakoknak.

Függelék. A lanzendorfi kegykápolna feliratai

A kegykápolna bal oldali oszlopszékén:

COM:[ITISSAE] MAR:[IAE] REGINAE: ZOBOR: DI: S:[ZENT] M:[IHÁLY]
IOAN:[NIS] IACO:[BVS] A: LOWENBVRG: CONIVX: I: 1691

Szentmihályi Czobor Mária Regina grófnőnek, Löwenburg János Jakab első feleségének (1691)

IOAN: IACOB: S: IMP: /COMES: A: LÖWENBVRG:/ HAEREDITA:[RIVS]
IN: STRECH:/ EN & WARY:/ D[OMI]NVS: IN: /ZATVAR: & VEGLES: & SVP/
REMVVS: COMES: IN: CO[M]IT:/ BECKES: SAC: CAES: REGIAE/ MAIEST:/
LEOPOLDI: I: E[C]/ CELSAE: CAMERAE: AVLIC[AE]:/ NEC: NON: REGNI:
HVNGAE:/ CONSILIARI: SPECIALI: DEVOTIONE: HVC: DUCENS: EX:/
MARMORE: HOC: ORNAMENTVM: FIERI: CVRAVIT

Löwenburg János Jakab, Sztrecsény örökös ura, Szádvár és Végles ura, Békés vármegyének főispánja, Ő Császár és Királyi Felségének, I. Lipótnak, a tekintélyes Udvari Kamarának, nemkülönben a Magyar Királyságnak tanácsosa; különös tisztelettől ide vezetve ezt a márvány emlékművet állíttatta.

A kegykápolna jobb oldali oszlopszékén:

COM: [ITISSA] CATH: [ERINA] TOKOLY: DE: K: [ESMARK]: IOAN: [NIS] IAC:
[OBI] CO: [MITIS] A: LOWENBVRG: CONIVX: II: 1697

Késmárki Thököly Katalin grófnőnek, Löwenburg János Jakab gróf második feleségének

³¹ Veress Ferenc i. m. 262, 9. kép.

(1697)

IOAN:[NES] IAC: [OBVS] S:[ACRAE] R:[OMANAE] IMP:[ERII]/ COMES:
A: LOWENBVRG:/ HAEREDITARI: IN: STRE/ CHEN: & WARY: DNVS:/ IN:
ZATVAR: VEGLES:/ SVPRE[M]VS: COMES: IN: CO[MITA]T/ TV: BECKES:
SAC[RAE]: CAES[AREAE]: RE/GIAE[QVE]: MAIEST[ATIS]: LEOPOLDI: I:/
EXCELSAE: CAMERAE: AVLI/CAE: NEC: NON: IN: REGNI: HV/ NG[ARI]AE:
CONSILIARI: SPEC/ IALI: DEVOTIONE: HVC:/ DVCENS: EX: MARMORE:
HOC: ORNAMENTVM: FIERI: CVRAVIT

Thököly Éva epitáfiuma

NOLIOBLIVISCIMIHIHERIET TIBIHODIEFIETECCL38:V:23./ITALOQVITVR
AD VIATOREM CELSISSIMA PRINCIPISSA/ EVA ESTERHAZY PALATINISSA
HVNGARIAE/ NATA COMITISSA TÖKÖLI QVAE/ PIENTISSIMAE 21 AVGVSTI/
OBIIT/ A QVO OMNIA ACCEPIT EI OMNIA LEGAVIT/ IESV CHRISTO IN
HAEREDEM INSTITVTO AC POSITO/ TESTAMENTI EXECVTORIBVS/
EXCELLENTISSIMIS AC ILLVSTRISSIMIS DOMINIS/ VTI COMITE NICOLAO
ILESHAZI CANCELLARIO HVNGARICO/ INTIMO CONSILIARIO IN
HVNGARICIS/ AC IACOBO A LÖVENBVRG CONSILIARIO CAESAREO AC
CAMERATICO/ ET S. R. I. COMITE IN AVSTRIACIS/ COADIVTORE A R. P.
DIFFINITORE GENERALE / PATRE CACIA ISTIVS MONASTERY GVARDIANI/
HIC EVA ESTERHAZIN REQUIESCIT IN DOMINO

»Ne feledd: ami tegnap nekem, az ma neked is« (Eccl. 38.V.23) / Így szól a vándorhoz a Méltóságos Hercegné / Esterházy Éva, Magyarország nádornéja / született Thököly grófnő aki / augusztus 21-én békésen / elhunyt, /s akitől mindenét kapta, annak mindenét odaadta/ Jézus Krisztust téve meg örökösének / végrendeletének végrehajtóinak pedig jelölte / az Excelenciás és Nagytekintélyű urakat/ úgymint gróf Illésházy Miklós magyar kancellárt, / a magyar (ügyekben) belső tanácsost / nemkülönben a Szent Római Birodalom grófját, Löwenburg Jánost, az osztrák (ügyekben) császári és kamarai tanácsost / [és] a Tiszteletreméltó általános tanácsos atya segédjét, / Cacia atyát, ennek a kolostornak az elöljáróját. / Itt nyugszik Esterházy Éva az Úrban.